

TÓFALVI ZOLTÁN

A kolozsvári

Bolyai Tudományegyetem pere

TÓFALVI ZOLTÁN (1944) Marosvásárhely

A BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEMMEL KAPCSOLATOS PERIRATOK EXEGÉZISE

A Kortárs olvasói egy különös kézirat egyik fejezetével első közlésben ismerkedhetnek meg. E sorok írója *A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem pere* címmel két kötetben, ezer oldalon – négy nagy bolyais per kihallgatási jegyzőkönyveiről, ítéleteiről, az egyetemről kizártak dokumentumairól van szó –, megfigyelési és követési, hálózati dossziék, a Szekuritáte Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Levéltárában őrzött dokumentumok alapján a romániai magyarság legfontosabb értelmiségi intézménye teljességre törekvő történetét tárja az Olvasó és a történészszakma elé. A cím is jelképes: a Bolyai Tudományegyetem diákjainak, tanárainak elítélésével valójában magát a romániai magyarság legfontosabb intézményét ítélték el! A Bolyai Tudományegyetem sorsa nem csupán a romániai magyarság legújabb kori története szempontjából bír szimbolikus értékkel: az egyetemes magyarság története szempontjából is kivételes jelentőségű.

A levéltári dokumentumok ismeretében és publikálásával minden kétséget kizáróan bizonyítható: attól a pillanattól kezdve, hogy a román Hivatalos Közlöny – Monitorul Oficial – 1945. február 7-i számában megjelent a Nemzeti Kisebbségek Statútumát biztosító törvényerejű rendelet (amelynek 18., 20., 22. szakasza kimondta: „A román állam biztosítja az együtt élő nemzetiségek számára az anyanyelvű oktatást az állami elemi, középfokú és felsőoktatási iskolákban, ha elegendő számú tanuló igényli ezt. A nem román tannyelvű iskolákban a tanári kart az állami iskolákban és tagozatokban az illető nemzetiség soraiból kell toborozni. [...] Az iskolákban a vizsgákon, beleértve az érettségi vizsgát, a fenti iskolák tanulóit azon a nyelven vizsgáztatják, amilyen nyelven a tantárgyakat oktatták. [...] A kolozsvári tudományegyetemen a jogi fakultáson, a bölcsész- és filozófia karon a szükségleteknek megfelelően – figyelembe véve az egyetemi hallgatók létszámát – magyar és német nyelvű tagozatokat létesítenek.”¹), a mindenkori román kormányok, politikai pártok – ideológiájuktól függetlenül – mindent elkövettek, hogy a magyar tannyelvű állami egyetemet ellehetetlenítsék, elszigeteljék, majd végérvényesen felszámolják, beolvasszák a román egyetembe. Ezen a stratégián az sem változtatott, hogy a párizsi béketárgyalások előestéjén – a román nemzeti érdekek messze menő figyelembevételével, Észak-Erdély Romániához való csatolása érdekében – I. Mihály román király, Ștefan Voitec nemzetnevelési miniszter és Durma Mircea pénzügyminiszter aláírásával a román Hivatalos Közlöny 1945. május 29-i számában megjelent a 407/1945-ös számú Királyi Rendelet törvény a Kolozsvári Magyar Tannyelvű Tudományegyetem létesítéséről:

1. szakasz: „Kolozsvárt 1945. június 1-jei hatállyal magyar előadási nyelvű állami Tudományegyetem létesül, amely a következő tudománykarokkal fog működni: a). Irodalom és Bölcsészlet, b). Jog- és Közgazdaságtudomány, c). Természettudomány, d). Orvostudomány. Ezen tudományegyetem működése érdekében rendelkezésre bocsáttatik a kolozsvári Regina Maria leánygimnázium épülete. A szükségletekhez és lehetőségekhez mérten más épületek is rendelkezésre bocsáthatók.”

2. szakasz: „A Nemzetnevelésügyi Minisztérium miniszteri határozatban fogja megállapítani a tanzsékek, kollégiumok és az oktató segédzsemetlyzet számát és címét.”²

Egy, a fenti dokumentumot 1995-ben közreadó kötet bevezető tanulmányában Vincze Gábor a kérdéskör lényegét így összegezi: „Szerintünk a kolozsvári magyar egyetem helyzete a mindenkori magyar–román viszony hiteles modelljévé vált. Amelyik nemzet megszerezte a politikai hatalmat Erdély, illetve a másik két történelmi nemzet fölött, az sajátította ki magának az egyetemet is.”³

A román Hivatalos Közlöny 1945. május 29-ki számában megjelent a 406-os számú királyi rendelet is, amely elrendelte: a I. Ferdinánd Tudományegyetem, valamint mindazok a közép- és alsófokú iskolák, amelyeknek a második bécsi döntés után távoznuk kellett Észak-Erdélyből, térjenek vissza és foglalják el korábbi épületeiket. Ennek egyik következménye az lett, hogy a Magyar Mezőgazdasági

Baross tér, 1956, akvarell

Akadémia épületeit úgy kellett átadni a visszatérő román mezőgazdasági főiskola számára, hogy az Akadémia a rendelkezésre bocsátott épületek hiányában gyakorlatilag megszűnt. A törvény nagy csapást jelentett a magyar gimnáziumok és általános iskolák számára. A magyar egyetem az elvezített negyvenhat épületért „cserébe” az átadott központi épület alapterjedelménél hatvan százalékkal kisebb, a sétatéri Marianum épületét kapta meg.⁴

A román történelmi pártok – a Román Nemzeti Parasztpárt, a Román Nemzeti Liberális Párt –, az 1944. augusztus 23-i „királyi puccs” után hatalomra került Rădescu-kormány hallani sem akart egy önálló állami magyar egyetem további fennmaradásáról. A Gheorghe Vlădescu-Răcoasa kisebbségügyi miniszter által 1944 novemberében kidolgoztatott Nemzetiségi/Kisebbségi Statútum-tervezet 22. szakasza tétélesen megfogalmazta: a működő kolozsvári állami magyar egyetem helyett a „kincses városba” visszatérő román egyetemen csak magyar és német tanszékek létesítését engedélyezik.⁵ Ma már kutathatók a második világháború után megalakult román kormányok üléseinek gyorsírással jegyzőkönyvei. Ezekből kiderül: a román történelmi pártokon kívül a Román Kommunista Párt vezetői közül elsősorban a Moszkvából hazatért Ana Pauker külügyminiszter és Luka László, az Országos Demokratikus Arcvonal főtitkára, az RKP egyik titkára ellenezte az önálló magyar egyetem létrehozását. A Nemzetiségi/Kisebbségi Statútum szerzőihez hasonlóan elegendőnek tartották egy magyar tanszék felállítását a román egyetemen.

A romániai magyarság nagy várakozással – hetvenkét év távlatából egyértelműen állítható –, nagyon is túlzott illúzióval fogadta a „magyarbarátként” aposztrofált dr. Petru Groza vezette – I. Mihály király által durva szovjet nyomásra kinevezett – kormány 1945. március 6-i hatalomra kerülését. Többek között azt is remélték: megoldódik a kolozsvári magyar egyetem sorsa. 1945. március 13-án, amikor a román kormány Kolozsváron hatalmas ünnepséget rendezett a román adminisztráció észak-erdélyi visszatérése alkalmából, Demeter János jogászprofesszor a minisztertanácsi ülésen emlékiratot adott át dr. Petru Groza miniszterelnöknek, amelyben a romániai magyarság számára még megoldatlan kérdéseket tárták a „demokratikusnak” nevezett kormány elé: külön kitértek a magyar egyetem ügyére, a Székelyföldön (Marosvásárhelyen) egy magyar tannyelvű műegyetem megalakítását kérték.⁶ A párizsi békeszerződés 1947. február 10-i aláírása előtt a dr. Petru Groza vezette kormány arra törekedett, hogy a nemzetközi közvélemény, a győztes nagyhatalmak kedvező képet alakítsanak ki Románia kisebbségpolitikájáról, az országban viszont a román nacionalizmusnak tett látványos engedményekkel igyekeztek a tömegtámogatást valamelyest erősíteni. Ez a kettősség lehetővé tette, hogy a színpalak mögött felerősödjek az önálló állami magyar egyetem pusztá léte elleni indulatok. A román titkosrendőrség, a Sziguranca 1945. július 13-i jelentése szerint a Román Szociáldemokrata Párt 1945. június 21-én gyűlést tartott Nagyszebenben, ahol Victor Papilian kijelentette: „semmilyen érteleme nincs egy kolozsvári magyar egyetem fenntartásának. Legrosszabb esetben a magyar egyetem Kézdivásárhelyen működhetne, ahol a román elem amúgy is kisebbségben van.” A jelentés így folytatja: „E sovinizta kérdés miatt lázadva a román egyetemi hallgatóság – akik imponáló számban vettek részt a gyűlésen – a magyarok ellen ellenségesen lépett fel, azt kiabálva: a magyarok mindig a totalitárius rendszerek csatlósai voltak.”⁷ 1945. június 5-én az alapító okirattal létrehozott magyar egyetem ideiglenes vezetősége kénytelen volt – még csak jogilag – átengedni a volt Ferenc József Tudományegyetem összes épületét a Nagyszebenből visszatérő I. Ferdinánd Király román egyetemnek. A bukaresti, június 10-i tárgyalásokon hamar kiderült: Nagy Géza és Venczel József egyetemszervezők feleslegesen bíztak a román egyetem képviselőinek és professzori karának megértésében. A román orvosi kar két nappal a kölcsönös együttműködést kilátásba helyező egyezmény aláírása után, 1945. június 7-én határozatot hozott: nem lehet épületeket átengedni a magyar egyetemnek. A román elképzelés szerint a magyar egyetemen egyelőre csak a bölcsészeti, valamint a jogi és közgazdasági kar kezdené meg a működését, az orvosi és természettudományi kar kezdetben csak formálisan létezne: a diákok beiratkoznak e karok dékánátusán, de az előadásokat a román egyetemen hallgatnák. A Nagyszebenből visszatérő egyetemnek a román tárgyaló fél részéről egyik tagja, Florian Ștefănescu-Goangă volt rektor kijelentette: „A kolozsvári egyetem épületei és helyiségei egyetlen egyetem működésének biztosítására sem elegendőek. Az épületek közös használata öngyilkosságot jelentene az I. Ferdinánd Király Tudományegyetemnek.”⁸ Ilyen körülmények között a kolozsvári magyar egyetem vezetőségének tervei között először vetődött fel: a magyar orvosi kart költöztessék át a Marosvásárhelyen üresen álló, volt Had-

apródiskola épületébe. A Kolozsváron megjelenő Világosság 1945. július 12-i száma közölte: a miniszterelnökség július 6-i ülésén arról döntött, hogy a magyar egyetem orvosi kara Marosvásárhelyre fog költözni: „A miniszterelnöki értekezlet elhatározta, hogy a magyar előadási nyelvű tudományegyetem orvostudományi kara Marosvásárhelyen fog működni, a többi tudománykar pedig Kolozsváron. A marosvásárhelyi orvostudományi karnak rendelkezésére bocsátják a klinikai és nevelési célokból szükséges épületeket. A nemzetnevelésügyi és közegészségügyi minisztérium a rendelkezésre álló minden orvosi, nevelési és tudományos felszerelési anyaggal segíti ezt a tudománykart.”

A marosvásárhelyi Hadapródiskola épületét 1945. szeptember elején vették át, októberben és novemberben folyamatosan költöztek át Kolozsvárról az intézmények, a klinikák, a tan- és a technikai személyzet. Marosvásárhelyen viszont nem volt elegendő épület az orvostudományi kar, a tanárok és az alkalmazottak befogadására. A Hadapródiskola épületében nem volt vízszolgáltatás, mert a hálózatnak alacsony volt a víznyomása, a termekből hiányoztak az ülőhelyek, az asztalok. A kritikus lakáshiányt nem lehetett pótolni Soós József polgármester ígéreteivel. A karnak csak gyógyszerellátásra, ételmezésre, dologi költségekre havi 50 millió lejre lett volna szüksége, de a közegészségügyi minisztérium havi ellátmányként csak 4,5 millió lejt utalt át. Az átalakítási, javítási munkálatok költségét másfél milliárd lejre becsülték. A hiányzó felszereléseket részben pótolni lehetett volna, ha a kolozsvári I. Ferdinánd Egyetem teljes egészében átadja a magyar kormány által 1940 után beszerzett klinikai felszereléseket, ahogyan azt a Hivatalos Közlöny 1945. július 16-i számában megjelent határozat előírta.⁹ A marosvásárhelyi magyar orvostudományi kar megteremtése, európai elismertségének kivívása valóban a magyarországi és erdélyi magyar professzori kar, nem utolsósorban az orvostanhallgatók heroikus küzdelmének – de Marosvásárhelynek is – az eredménye.

A Groza-kormány „kirakatintézményeként” emlegetett Bolyai Tudományegyetem alapító oklevelét már eleve úgy fogalmazták meg, hogy abban kódolva benne volt: a román történelmi pártok, a román kormány bármit megtehetett azért, hogy a magyar egyetem működését ellehetetlenítse, akadályozza, majd magát az intézményt is felszámolja. Constantin Daicoviciu, a dák-római kontinuitás apostola, 1945-ben a román egyetem dékánja a magyar tárgyaló küldöttség javaslataira nyíltan kijelentette: „az I. Ferdinánd Király Tudományegyetem Kolozsvárra való visszatérése politikai és nemzeti szükségesség”, „két egyetem párhuzamos működése teljes lehetetlenség”.¹⁰

1945. december elején Bukarestben tárgyalt a kolozsvári magyar egyetem vezetősége. Jóváhagyták az egyetem elnevezését: „Universitatea Bolyai din Cluj – Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem”. Ekkor hozhattak elvi döntést arról, hogy a magyar állampolgárságú egyetemi tanárokat szerződtek, részben rendeződött az egyetemi könyvtár sorsa is. Az 1945. december 17-i egyetemi tanácsülésen elhatározták, hogy az egyetem megsegítése érdekében országos gyűjtést rendeznek az egyházak és a Magyar Népi Szövetség – MNSZ – segítségével. Megalakult a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Barátainak Egyesülete. Öthavi késéssel, 1946. február 11-én megkezdődött a Bolyai Tudományegyetem első tanéve: több mint kétezer romániai magyar diák iratkozott be. Dr. Csörgő Lajos rektor a tanévkezdéskor – olvasható a *Sajtóbeszámoló a Bolyai Tudományegyetem első tanévének megnyitásáról* című újságcikkben – beismerte: „csak azért kezdjük meg az oktatást, hogy az egyetemi ifjúság ne szenvedjen több idővesztéséget”.¹¹ Majd hozzáfűzte: „Kolozsváron a természettudományi fakultás hat intézete még ma sincs elhelyezve. Arról a hat intézetről van szó, amelynek tudományos anyagát jórészt az Erdélyi Múzeum Egyesület tárai alkotják. A Bolyai Egyetem vezetőségének az volt az elgondolása, hogy ezeket az intézményeket közösen használjuk az I. Ferdinánd egyetemmel... Sajnos az egyetem (vezetőségének) felfogása miatt ezt nem lehetett megvalósítani. A második példa Marosvásárhely, ahol a katonaiskola épületei közül csak egy épület helyreállításához foghattak hozzá anyagiak hiányában, és emiatt 9 klinika két épületben van elhelyezve tarthatatlan körülmények között.” (A Szentgyörgy utcai Régi Kórház és a volt Hadapródiskola közelében lévő Újkórház épületéről beszélt dr. Csörgő Lajos rektor.)

Az önfeladás útján elindult Magyar Népi Szövetség 1946-tól kezdően – úgymond – „levette a kezét a Bolyai Tudományegyetemről”. Ez derül ki a *Brassói gyűlésünk határozatai. Beszámoló az MNSZ százas intézőbizottságának 1946. március 18–20. napján tartott értekezletéről* címet viselő, az MNSZ Intézőbizottsága kiadásában 1946-ban, Kolozsváron megjelent dokumentumból: az oktatással kapcsolatos elvárások megfogalmazásánál meg sem említi a Bolyai Egyetemet. Az MNSZ 1946. június

28–30. között Székelyudvarhelyen megtartott kongresszusának határozatai között még egy mondatnyi utalás sincs a Bolyai Egyetemre.

1947-ben a Román Kommunista Párt legfelső vezetése új magyarságpolitikát hirdetett meg. A romániai magyarság további sorsát is nagymértékben meghatározta Luka László/Vasile Luca 1947. május 22-i, a kolozsvári Igazságban megjelent „politikai oroszlanordítása”: „az elvtelen magyar egység jegyében” a romániai magyarság politikai vezetését az általános tisztogatás megkezdésére szólította fel. A tisztogatás már előtte megkezdődött: 1947. március 25-ről 26-ra virradó éjszaka – több magyar kolozsvári értelmiséggel együtt – elhurcolták a Bolyai Tudományegyetem megteremtésében meghatározó szerepet vállaló Venczel Józsefet, a statisztika professzorát, szociológust. Pitești-re internálták őket. Bírósági ítélet, határozat nélkül százas nagyságrendű – e sorok írójának százegy személyt sikerült azonosítania – magyar értelmiségit internáltak a szamosújvári börtönbe.¹² Köztük volt az érmihályfalvi csoport koncepció perében – 31 személyt ítélték el – halálra ítélt, 1958. december 2-án a szamosújvári börtönben kivégzett Sass Kálmán, az Érmellék „Messiása”, de Puskás Lajos, a kolozsvári *tízes szervezet* megteremtője, nagy tekintélyű lelkészek, tanárok. Az internáltak között volt Oriold Béla, a kolozsvári jogi kar helyettes tanársegédje.

A Kolozsváron megjelenő Igazság 1947. június 6-i számában olvasható: „Tegnap tartotta második ülését a miniszterközi bizottság, amelynek feladata az egyetemi oktatásban tervezett változásokat és tisztogatásokat végrehajtani. A megbeszélésekről annyit közöltek, hogy elhatározták az egyetem tanári karának purifikálását. El fogják távolítani a felsőfokú oktatásból mindazokat, akik az utóbbi évtizedekben antidemokratikus politikát űztek, és ennél fogva nem alkalmasak arra, hogy az ifjúságot a mai idők szellemében neveljék.”

Jóformán meg sem száradt a nyomdafesték az Igazság lapjain, ugyanannak a napilapnak az 1947. június 16-i számában durva támadást indítottak a nagy műveltségű, nagy tudású jogtörténész, Bónis György professzor ellen. Lefasisztázták! „Az egyetemi purifikációs bizottság figyelmébe. Mit tanít a Bolyai Egyetemen a marxizmusról Hóman Bálint volt házi embere, Bónis »professzor úr«?” A Magyar Népi Szövetség lapjában, a Világosságban 1947. június 27-én az irodalomtörténész György Lajosra zúdítottak ösztüzet: „Tisztogatást a Bolyai Egyetemen is! György Lajos dr. akadályozza a magyar diákság demokratikus nevelését, és szívesebben látná Maniu uralma alatt az egyetem megszűnését, mint demokráciánk megerősödését.” György Lajos nemcsak egyetemi tanár volt, hanem az Erdélyi Római Katolikus Egyházmegyei Tanács (Státus) világi elnöke is. A támadás Márton Áron erdélyi római katolikus püspök ellen is irányult, aki 1947. július 7-i körlevelében arra utasította egyházmegyéje minden papját, hogy tartózkodjon a Magyar Népi Szövetséggel való további együttműködéstől, ha tag, lépjen ki az MNSZ-ből. Ugyanakkor 1947. június 28-i keltezéssel tiltakozó levelet küldött Ștefan Voitec nemzetnevelésügyi miniszternek. Megjelent dr. György Lajos nyilatkozata is. Márton Áron körlevelét – a püspök ellen folyó sajtókampány részeként – a marosvásárhelyi Szabad Szó 1947. augusztus 22-i száma is ismertette.

Az 1946/1947-es egyetemi tanév kezdete előtt újabb magyar állampolgárságú, kiváló tanárok távoztak a Bolyai Tudományegyetemről, telepedtek vissza Magyarországra: Bónis György – akit előtte néhány napra le is tartóztattak –, Benedek Marcell a fiával, Benedek Istvánnal, Környey István, Ludány György, Klimkó Dezső orvosprofesszorok, Zolnai Béla irodalomtörténész. 1947. október 14-én jelent meg a Hivatalos Közlönyben az a miniszteri rendelet, amelynek értelmében elbocsájtották a már másfél éve internált Venczel Lajost, Oriold Bélát, Jordáky Lajost. Korábban már nyugdíjazták György Lajost, Balogh Ernőt, Boga Lajost, Kiss Gézá, nemzetközi hírnevű professzorokat, Szabó Jenő tanársegédet. A teológia két professzora, Tavasz Sándor és Imre Lajos többé nem adhatott elő a Bolyai Tudományegyetemen. Joggal idézi Vincze Gábor és Lázok János Márton Áron püspök megjegyzését: „Csógör, kérem, maga tényleg azt hiszi, hogy az önálló magyar egyetem sokáig megmarad?”¹³

A román nacionalista kurzus is frontális támadást intézett a Bolyai Egyetem ellen. Iosif Chișinevszkij az RMP Titkársága 1949. január 31-i ülésén kijelentette: „A kolozsvári Bolyai Egyetemet az (oktatásügyi) miniszter nem tudja kézben tartani, a minisztériumban lévő nacionalista elemek bátorítják az egyetemen dolgozó nacionalista elemeket.”¹⁴

1949. február 19-én a Magyar Dolgozók Pártja – MDP – Rákosi Mátyásból, Rajk Lászlóból, Gerő Ernőből álló küldöttsége a Magyar Népi Szövetség vezetésével szervezett találkozón megbeszélést folytatott a Román Munkáspárt legfelsőbb vezetésével. Ezen a gyűlésen jelentette ki Luka László/

Vasile Luca: „Nem bízunk meg sem a magyar egyetemi tanárok karában [utalás a magyar állampolgárságú professzorokra – T. Z.], sem az itteni magyar egyetem professzori karában, hogy egymás között közvetlen kapcsolatban legyenek.” Ana Pauker külügyminiszter a támadásban ennél is tovább ment: „A következő helyzetben vagyunk. Nehéz helyzetben, mert kultúránkban a nyugati hatás dominál. Arra kényszerítene, hogy többlet-erőfeszítéseket tegyünk. A franciák 3-4 hónappal ezelőtt a vámhoz 4 millió példányban hoztak könyveket, ajándék formájában, köztük matematikai, tudományos könyveket, hogy adják át az egyetemeknek. Mi visszautasítottuk ezeket a könyveket, bár az egyetemeken szükség lett volna rájuk. Úgy tűnhet, hogy eltúloztuk, hogy mindez baloldaliság, miközben a mi bizottságaink éjjel-nappal orosz nyelvből román nyelvre fordítják az (egyetemi) kiadványokat. De ez nem baloldaliság, amikor az egyetemeken az a helyzet, hogy a tanárok előírják az egyetemi hallgatóknak, hogy a nyugati kultúra alapján képezzék magukat. Ilyen értelemben sok bírálatot kapunk, hogy a román hazában az egyetlen egyetem, amely bizonyos mértékig gazdag az angol, amerikai irodalomban, nyugati könyvekben, az a Bolyai Egyetem, ahová Magyarország küldi a könyveket.” „Miért vetettük fel ezt a problémát a Bolyai Egyetemen lévő könyvekkel? A Bolyai tanárai nagyon messze állnak attól, hogy demokraták legyenek. Azokat a könyveket, amelyek onnan jönnek [Magyarországról – T. Z.], amelyekről Luca elvtárs beszélt, nemcsak a magyar reakciós tanárok olvassák, hanem a román reakciós tanárok is, és ők arra használják fel ezeket a könyveket, hogy rámutathassanak: íme, hogyan beszélnek a románokról. Íme, ezért mondjuk mi azt, hogy a magyar elvtársak sem lehetnek az ellen, ha figyelünk arra: milyen (szellemi) táplálék érkezik az egyetemi hallgatók számára?”¹⁵

1949-ben letartóztatták a Bolyai Tudományegyetem két volt rektorát: Csögör Lajost és Balogh Edgárt, 1952-ben Jordáky Lajost, Demeter Jánost, az egyetem két baloldali elkötelezettségű professzorát és Székely András (Endre) orvostanhallgatót. A tulajdonképpeni vád: a magyar Béke-előkészítő Osztály számára – Demeter Béla Erdély- és nemzetiségi szakértő révén – adatokat gyűjtöttek és adtak át Erdély gazdasági, társadalmi, művelődési életéről, az iskolák számáról, helyzetéről, a Bolyairól. A magyar államtól – Nagy Ferenc kiscgazda miniszterelnök közvetlen utasítására – 11 000 amerikai dollár támogatást kaptak a magyar egyetem fenntartására, amelyről nem számoltak el a román államnak. A vád abszurditása: 1945–46-ban magyar állampolgárokként gyűjtötték az adatokat, abszurd drámába illő, hogy idegen állam javára folytatott kémkedéssel vádolják őket. Az 1954 áprilisában kihirdetett hadbírószági ítélet Jordáky Lajost tizenkét, Demeter Jánost tíz, Balogh Edgárt hét, Csögör Lajost hat, Székely Andrást (Endrét) három év börtönbüntetésre ítélte. 1955-ben szabadon engedték, 1956-ban rehabilitálták őket.

A Szekuritáé 1954-ben megfigyelési dossziét nyitott a Bolyai Egyetemről. Iacob Dezideriu hadnagyot, a 7-es ügyosztály operatív tisztjét bízták meg ezzel a feladattal. A megfigyelés indoklása: „A régi reakciós, kozmopolita tanárok szisztematikusan akadályozták, hogy a tanári karba és az adminisztratív vezetésbe demokratikus elemek kerüljenek, a horthysta megszállás idején fasiszta magatartásukkal kompromittált tanárokat léptettek elő.” Jordáky Lajost, Csögör Lajost, Ehrlinger Józsefet, Unghváry Sándort, Venczel Józsefet és másokat már eltávolítottak az egyetemről. „Bár a szerveink által folytatott informatív akciók révén egy sor veszélyes elemet letartóztattak, mint Venczel Józsefet, Jordáky Lajost, Pásztai Gézá, Demeter Jánost, Balogh Edgárt, Nagy Gézá, Veress Pált és másokat, még mindig nagyon sok gyanús elem maradt, mint Balogh Antal, Blédy Géza, Varga Jenő, Fey Lóránd, Csehi Gyula, Kálmán Ilona és mások, burzsulyok, kulákok fiai, olyan elemek, akiknek kapcsolatuk volt Jakab Sándor volt miniszterrel, akik a tanításban nem követik a párt irányvonalát, és akik ma is kiszolgálják a katolikus egyházat, így ezen az egyetemen negatív hatást gyakorolnak az egyetemi hallgatókra.”¹⁶

Az 1956-os magyar forradalom kitörése, majd vérbefojtása kiváló ürügyet jelentett a nemzeti kommunizmus útjára lépett román pártvezetésnek, hogy megszüntesse, a román egyetembe olvassza a Bolyai Tudományegyetemnek nevezett „irredenta, sovinszta fészket”. Amikor az egész világ a magyar forradalom eufóriájában élt, 1956. október 25-én reggel letartóztatták a Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet három hallgatóját: Balázs Imrét, a bolgár származású Tirnován Videt és Walter Frigyes. Balázs Imre festőművész-, Tirnován Vid szobrászhallgatót 1956 decemberében gyorsított eljárással hét-hét év börtönbüntetésre ítélték. 1956. november 17-én Várhegyi Istvánt, 18-án Koczka Györgyöt és Kelemen Kálmánt, 24-én Nagy Benedek bolyais hallgatókat tartóztatták le: 1957-ben Várhegyit hét, Nagy Benedeket öt, Koczka Györgyöt és Kelemen Kálmánt három-három

év börtönbüntetéssel sújtották. A perükről, letartóztatásukról szóló, Fazekas János és Leonte Răutu által 1956. december 5-i keltezésű írásbeli jelentést személyesen Gheorghe Gheorghiu-Dej, az RMP főtitkára ellenjegyezte, széljegyzetekkel látta el.

1957 márciusában letartóztatták Dávid Gyula tanársegédet, Páskándi Géza költőt, majd Bartis Ferenc elsőéves magyar szakos hallgatót, költőt. Dávid Gyulát és Bartis Ferencet hét-hét, Páskándi Gézát hat év börtönbüntetésre ítélték. 1959-ben következett az „ötös” csoport elítélése: 1959. február 16-án Varró János tanársegédet tizenhat, Lakó Elemér tanársegédet tizenöt, Péterfy Irén harmadéves magyar szakos hallgatót tíz, Vastag Lajos történészhallgatót nyolc, Páll Lajos festő-költőt hat év börtönbüntetésre ítélték. 1957 februárjában letartóztatták Szilágyi Árpád negyedéves földrajz–geológia szakos hallgatót, akit két perben negyvenkét év börtönbüntetésre ítélték. 1958. július 14-én részt vett a szamosújvári börtönlázadásban. Félig agyonverték. A román apától származó lamandi Emil bolyais magyar–román szakos hallgatót és Pogány Ádám bölcsészhallgatót öt-öt év börtönbüntetéssel sújtották. A Bolyai Tudományegyetemről – különböző ürügyekkel – kizártak mintegy harminc egyetemi hallgatót.

Már csak idő kérdése volt a Bolyai Tudományegyetem felszámolása, egyesítése a Babeş Egyetemmel. Erre 1959 februárjától került sor, amikor a későbbi szörnydiktátor, Nicolae Ceauşescu KV-titkár vezényletével, az 1990-es évek román államelnökének, Ion Iliescunak a hathatós támogatásával maratoni gyűléseken próbálták meggyőzni a Bolyai Egyetem tanárait, diákjait, a romániai magyarságot a román és a magyar egyetem egyesítésének nagyszerűségéről. A Bolyai Egyetem felszámolása ellen öngyilkossággal tiltakozott Szabédi László költő, egyetemi tanár, Csendes Zoltán statisztikaprofesszor, a kiszemelt rektorhelyettes és felesége, Molnár Miklós docens.

DÁVID GYULA TANÁRSEGÉD PERIRATA, AVAGY A LEGTEHETSÉGESEBB TANÁROK ÉS DIÁKOK „KIIKTATÁSA”

Az alábbiakban Dávid Gyula irodalomtörténész periratának első része olvasható magyar fordításban. A 2006-ban fénymásolt levéltári dokumentumok egy példányát átadtam Dávid Gyulának – aki segítette a kutatómunkámat is –, hiszen ars poeticaként követem: csak akkor hiteles egy ilyen tanulmány, ha a még élő politikai elítéltek emberi emlékezetével „összeszikkasztatjuk” a levéltári dokumentumokat. Könnyű dolgom van: Dávid Gyula nagyszerű partner ebben a munkában. A tanulmánynak, a forrásközlésnek az ad különleges aktualitást, hogy a Nap Kiadó gondozásában 2016 végén megjelent Dávid Gyula *1956 Erdélyben és ami utána következett* című kötete.

1. számú dokumentum

Házkutatási jegyzőkönyv

Ma, 1957. március 12-én, Kolozsváron. Mi, Király Adalbert (Béla) és Kappel Zoltán, a Belügyminisztérium Kolozs tartományi Igazgatóságának főhadnagyai az 1957. március 11/331-es számú, a 0203-as számú belügyi katonai egységénél a Szekuritáté bűnügyi nyomozója által jóváhagyott letartóztatási és házkutatási parancs alapján, Strazolkovszki Ödön és Jolán tanúk – mindketten Kolozsvár, Pata utca, 105. szám alatti lakosok – jelenlétében végrehajtottuk nevezett Dávid Gyula letartóztatását, és elvégeztük a házkutatást, 1928. augusztus 13-án született Székelyudvarhelyen [tévesen írták születési helyként Székelyudvarhelyt, Dávid Gyula irodalomtörténész Árapatak községben (ma Kovászna megye) született – T. Z.], Gyula és Ida fia, foglalkozása egyetemi tanársegéd, lakhelye Kolozsváron, Pata utca, 105. szám alatt, 2. lakrész. Házkutatást egy szobában és a konyhában végeztünk. A házkutatás 24 órakor kezdődött és befejeződött hajnali két órakor. A házkutatás során a következőket találtuk és vittük magunkkal, a testi motozás során:

- 1) A Dávid Gyula névre kiállított ia sorozatú, 025911-es sorszámú személyi igazolványt.
- 2) A 0091235-ös sorszámú katonakönyvet.

A házkutatás során:

- 1) Két, 1943-, 1944-, 1945-ös bejegyzéseket tartalmazó jegyzetfüzetet.¹⁷
- 2) Egy Dávid Gyulának címzett, Pálfi András által írt levelet.

3) Az Ifjúsági Könyvkiadótól küldött átíratot, amelynek hátlapján egy ötsoros, írógépen írt szöveg olvasható.

4) Három különálló lapot két verssel.

Voltak-e valamilyen követeléseik az operatív dolgozókkal szemben? Nem voltak követeléseik. Mindezek igazolására – a törvényes előírások betartásával – a jelen jegyzőkönyvet négy példányban készítettük. A házkutatási jegyzőkönyv egy példányát Dávid Katalin, a letartóztatott felesége kapta, lakhelye Kolozsváron, Pata utca, 105. szám alatt.

A Szekuritáté tisztje:

Király Adalbert főhadnagy, sk.

A Belügyminisztériumhoz tartozó 0203-as számú katonai alakulat hivatalos pecsétje.

A letartóztatott:

Dávid Gyula, sk.

Tanúk:

Sztrazolkovszky Ödön, sk.

Sztrazolkovszky Jolán, sk.¹⁸

2. számú dokumentum

Belügyminisztérium

A 0203-as számú katonai alakulat

A Szekuritáté bünyügyi nyomozója:

Oprea Ioan, főhadnagy

Dossziészám: 331.

Fogvatartási parancs

1957. év, március hónap, 12. nap.

Mi, Oprea Ioan, főhadnagy, a Belügyminisztérium 0203-as katonai alakulatánál a Szekuritáté bünyügyi nyomozója. Látva a bünyvádi eljárás dokumentumait, amelyekből kiderül: Dávid Gyulát – 1928. augusztus 13-án született Árapatak községben, Sztálin rajonban és Tartományban, Gyula és Ida fia, magyar nemzetiségű román állampolgár, nős, foglalkozása: a kolozsvári „Bolyai” Tudományegyetem Bölcsész karán [valójában: Történelem, Nyelv- és Irodalomtudományi kar – T. Z.] tanársegéd, lakhelye Kolozsváron, Pata utca, 105. szám alatt – azzal gyanúsítják, hogy 1956. november 1-jén, miközben Magyarországon az ellenforradalom zajlott, a városi köztemetőben [Házsongárdi temető, az erdélyi magyarság panteonja – T. Z.] ellenséges, nacionalista, sovinszta jellegű tüntetést szervezett,¹⁹ az RNK kormányzati formája ellen ellenforradalmi jelleggel uszított, ezt a cselekedetet az RNK Büntető Törvénykönyve 327. szakasza, III. bekezdése, előírásai alapján minősítik és büntetik. Figyelembe véve: nevezett a Büntető Perrendtartás 200. szakasza, 9. pontja által előírt helyzetben található, mivel a fogva tartását az állambiztonsági érdek is megköveteli, a törvény az elkövetett cselekedetét egy évnél hosszabb börtönbüntetéssel sújtják

ELRENDELJÜK

Nevezett DÁVID GYULA 24 órára szóló letartóztatását, és 1957. március 12-én éjszaka két órától 1957. március 13-án éjszaka 2 óráig a Belügyminisztérium fogdájában való elhelyezését. A jelen rendelet egy példányát elküldjük a fogva tartás színhelyére.

A Szekuritáté bünyügyi nyomozója:

Oprea Ioan főhadnagy, sk.

A Belügyminisztérium 0203-as számú katonai alakulata hivatalos pecsétje.²⁰

3. számú dokumentum

Román Népköztársaság

Belügyminisztérium

Kolozs Tartomány

A 0203-as számú katonai alakulat

1957. év, március hónap, 14. nap

4. számú dokumentum

Jelentés

nevezett DÁVID GYULA vizsgálati fogsága meghosszabbításának kérdésében.

Kolozsvár, 1957. április 3.

ÉN, Harasztosi Pavel hadnagy, a Belügyminisztérium 0203-as számú katonai alakulatánál a Szekuritáté bünyügyi nyomozója, áttanulmányozva DÁVID GYULA gyanúsított 331-es számú bünyügyi dossziéját – 1928. augusztus 13-án született Árapatak községben, Sztálin rajonban és Tartományban, Gyula és Ida fia, magyar nemzetiségű román állampolgár, a „Bolyai” Tudományegyetem magyar irodalom tanszékén tanársegéd, nő, egy gyereke van, nem párttag, társadalmi származása: az édesapja református lelkész,²⁶ végzettsége: bölcsészkar, utolsó lakhelye Kolozsváron, Pata utca, 105. szám alatt –

MEGÁLLAPÍTOTTAM:

DÁVID GYULÁT 1957. március 12-én letartóztatták, azért, mert ő volt a szervezője és kezdeményezője a kolozsvári köztemetőben 1956. november 1-jén lezajlott egyetemista tüntetésnek, ennek a tüntetésnek nacionalista jellege volt, szolidarizáltak a magyarországi ellenforradalommal, ezt a tettet az RNK Büntető Törvénykönyve 327. szakasza III. bekezdése előírásai alapján minősítik, és azok alapján büntetik. A vele kapcsolatosan lefolytatott vizsgálat során megállapították: kezdeményezte és megszervezte a magyarországi ellenforradalommal együttérző nacionalista tüntetést, virágokat és gyertyákat helyezve el a különböző magyar nacionalista, burzsoá írók sírjára.²⁷ A DÁVID GYULA által vezetett egyetemista csoport tagjai a kabátjuk hajtókáján gyászszalagot viseltek, a budapesti harcokban elesett ellenforradalmárok emléke tiszteletére egyperces néma csenddel adóztak. Hasonlóképpen megállapítást nyert, hogy hallgatta a „Szabad Európa Rádió” adásait, egyetértett az ellenforradalmi programmal és NAGY IMRE kormányával.²⁸ DÁVID GYULA nyilatkozott az uszító tevékenységéről, de nem ismeri be: utasításokat kapott volna a magyarországi reakciós köröktől, amikor 1956. szeptember 3. és 1956. október 5. között Budapesten tartózkodott, hogy anyagot gyűjtsön a doktori dolgozatához, amelyet Kolozsváron védett volna meg. A vizsgálat kiegészítéséhez a következő intézkedésekre van szükség:

1) Azoknak a személyeknek az azonosítása, akiktől utasítást kapott a nacionalista tüntetés megszervezéséhez.

2) Azoknak a személyeknek az azonosítása, akikkel mozgósította az egyetemi hallgatókat.

3) A belső reakcióval kialakított kapcsolatainak azonosítása.

Figyelembe véve, hogy a fenti intézkedések teljesítésének elmulasztása lehetetlenné teszi a vizsgálat befejezését és DÁVID GYULA vizsgálati fogságban való tartását, amely 1957. április 12-én lejár.

JAVASOLJUK:

A vizsgálati fogság meghosszabbítását és DÁVID GYULA fogva tartásának még egy hónappal való meghosszabbítását, vagyis 1957. május 13-ig.

A Szekuritáté bünyügyi nyomozója:

Harasztosi Pavel hadnagy, sk.

Egyetértek:

Az ügyosztály főnöke:

Gruia Manea százados, sk.²⁹

5. számú dokumentum

Román Népköztársaság

Belügyminisztérium

Az Állambiztonság Főigazgatósága

Kihallgatási jegyzőkönyv

1957. március 12.

Kolozsvár város

A kihallgatás 17.00 órakor kezdődött és befejeződött 18.00 órakor.

ÉN, Oprea Ioan főhadnagy, a Szekuritáté bünyügyi nyomozója minőségemben kihallgattam:

1. Vezetékneve: DÁVID; 2. Keresztnéve: GYULA; 3. A születés éve, hónapja, napja: 1928. augusztus 13.; 4. A születés helye: Árapatak község, Sztálin rajon és Tartomány; Gyula és Ida fia; 5. Állampol-

gársága: román; 6. Nemzetisége: magyar; 8. Végzettsége: Bölcsészkar, 1951, Kolozsváron; 9. Foglalkozása: egyetemi tanársegéd; 10. Utolsó munkahelye és tisztsége: „Bolyai” Tudományegyetem, tanársegéd a magyar irodalom tanszéken; 11. Utolsó lakhelye: Kolozsvár, Pata utca, 105. szám; 12. Családi állapota: nős, felesége Árva Katalin, 29 éves, volt tanárnő, egy öt éves gyerekük van, Dávid Katalin, lakhelye Kolozsváron, Pata utca, 105. szám. 13. Társadalmi származása: édesapja református lelkész Székelyudvarhelyen, vagyona nincs.

14. 1947-ig kifejtett politikai tevékenysége: egyetlen politikai pártba sem voltam beiratkozva.

15. Kitüntetések, kormányzati elismerések és prémiumok: nincsenek.

16. Milyen hadseregben szolgált, rangfokozata, tisztsége? A katonai szolgálatot az egyetem keretében a speciális tanszéken teljesítettem, a katonai kiképzést 1954-ben fejeztem be.

17. Ha volt hadifogoly: nem voltam.

18. Ha volt külföldön, hol, mikor és mivel kapcsolatosan? Magyarországon, 1956. szeptember 3-tól 1956. október 5-ig.

19. Ha részt vett bandákban, ellenforradalmi szervezetekben? Nem vettem részt.

20. Ha volt büntetve, milyen ügyben, ki által, és milyen büntetéssel sújtották? Nem voltam büntetve.

Kérdés: Kinél voltál [sic!] Magyarországon, hol és milyen céllal?

Felelet: 1956. szeptember 3-án kiküldtek [a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke – T. Z.] Magyarországra a kolozsvári „Bolyai” Tudományegyetem és Magyar Népköztársaságbeli debreceni Kossuth (Lajos) Tudományegyetem közötti kulturális cserekapcsolatok keretében. Egyedül utaztam a tudományos kutatómunkára, a doktori disszertációs dolgozatom érdekében, hogy jelentkezhessem a tudományos kandidátusi vizsgára.

Kérdés: Csak Debrecen várost látogatta meg?

Felelet: Debrecenben egyáltalán nem voltam. Budapesten tartózkodtam, ahol a Magyar Országos Levéltárban, az Országos Széchényi Könyvtárban, az Akadémiai Könyvtárban, a (Magyar) Országgyűlés Könyvtárában és más könyvtárakban tanulmányoztam a levéltári dokumentumokat. Ebben az időben Juhász Bélánál, Attila utca, 75. szám alatt laktam, a felesége az én feleségem unokatestvére. Megjegyzem: a Magyarországra való utazásomra a „Bolyai” Egyetem és a debreceni „Kossuth (Lajos)” Egyetem közötti kulturális cserekapcsolat keretében került sor. Budapestről történő visszautazásomkor meg kellett volna szakítanom a magyarországi tartózkodásomat, hogy bemenjek a debreceni „Kossuth (Lajos)” Tudományegyetemre, megköszönni a segítségüket, mivel ők voltak azok, akik ezeket a kulturális cserekapcsolatokat kezdeményezték. Végül az utazásomat nem szakítottam meg, mivel a feleségem azt írta: sürgősen térjek vissza Kolozsvárra, a „Bolyai” Tudományegyetemre való kinevezésemmel kapcsolatosan bizonyos formáságokat kell elintéznem.

Miután a jelen kihallgatási jegyzőkönyvet szóról szóra elolvastam, és megállapítottam, hogy az teljes mértékben megegyezik az általam nyilatkozottakkal, fenntartom és aláírom.

Aláírás:

Dávid Gyula, sk.

A Szekuritáté bűnügyi nyomozója:

Oprea Ioan főhadnagy, sk.

A kolozsvári 0203-as belügyi katonai alakulat hivatalos pecsétje.³⁰

JEGYZETEK

¹ *România. Viața politică în documente. 1945 (Románia. A politikai élet a dokumentumokban. 1945)*, szerk. Ioan SCURTU, Román Országos Levéltár, Bukarest, 1994, 121–124. Az 1945. évi gyorsírási jegyzőkönyvek.

² *Erdély magyar egyeteme 1944–1949. Csögör Lajos emlékirata. Dokumentumok 1944–1945*, A dokumentumokat vál., gond., szerk. LÁZOK János, VINCZE Gábor, bev., jegyz. VINCZE Gábor, Custos, Marosvásárhely, 1995, I, 217.

³ *Uo.*, 17.

⁴ *Uo.*, 33–34.

⁵ A Nemzetiségi Statútum szövegét lásd: *A nemzetiségek egyenjogúsításának útján. Joó Rudolf beszélgetése Demeter Jánossal*, Kossuth, Budapest, 1983, 113–118.

⁶ Világosság, 1945. március 22. Lásd még: *Erdély magyar egyeteme... i. m.*, 30.

⁷ A Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Levéltára (a továbbiakban: ACNSAS), Fond informativ, nr. I.3203/I., f. 1.

⁸ *Erdély magyar egyeteme... i. m.*, II, 22–23. Lásd: Emlékeztető a magyar és román tudományegyetem küldötteinnek bukaresti megbeszéléseiről, *Uo.*, 62–68. oldal. Lelőhely: Magyar Országos Levéltár – MOL – Küm TÚK Románia XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó, Demeter-anyag, sokszorosított másolat.

⁹ *Uo.*, 32–33.

¹⁰ *Uo.*, 23.

¹¹ *Uo.*, 35., 195. Lásd: Szabad Szó, 1946. február 13.

¹² BALASKÓ Vilmos, *Élet a föld alatt*, bev., jegyz. TÓFALVI Zoltán, Magyar Polgári Egyesület, Nagyvárad, 2016, 46–48.

¹³ *Erdély magyar egyeteme... i. m.*, II, 43.

¹⁴ Román Országos Levéltár – a továbbiakban: ANR – fond C.C al PCR, Cancelarie, dosar nr. 7/1949, f. 19.

¹⁵ *România. Viața politică în documente. 1949- România. A politikai élet a dokumentumokban. 1949*, gyorsírási jegyzőkönyvek, 85–115.

¹⁶ ACNSAS, Fond documentar, dosar nr. D.13.365/1. f. 5–7.

¹⁷ A törvényszéki tárgyaláson a két jegyzetfüzetet már *Corpus delictiként* lobogtatták. Dávid Gyula levonteként rögzítette a különböző kiképzéseket, valamint 1944 őszén az édesapjával való, Debrecenig, majd Budapestig tartó menekülésük, ezt követően pedig a budapesti nyomdában kifejtett tevékenységének fontosabb adatait. A szocialista Romániában a *levente* szó a legüldözöttebb fogalmak közé tartozott. Ugyanolyan megítélés alá esett, mint a „horthysta”, „fasiszta”, „reakciós” minősítés. Akiről kiderítették, hogy részt vett az egyébként kötelező leventemozgalomban, meghurcolták, kirúgták a munkahelyéről, örvendhetett, ha börtön nélkül megúsza. Az egykori levontek bosszorkányüldözésének történelmi előzményei vannak: 1919-ben, amikor a román csapatok megszállták Magyarország egy részét és Budapestet, a legtöbb kellemetlenséget a félkatonai szervezetek, a Rongyos Gárda és a levontek okozták: több román csapatot is megsemmisítettek. A kérdéskörrel kapcsolatosan lásd: BORSI-KÁLMÁN Béla, *Ifj. Niamešny Mihály és a temesvári levente-per (1919–1920)*, Helikon, Budapest, 2010. A kötet olyan mítoszokat is rombol, hogy a Bánság a tolerancia földje. A temesvári leventeper előrevetítette, hogy Nagy-Romániában mi vár a trianoni békediktátummal kisebbségi sorsba került magyarságra.

¹⁸ A CNSAS, Fond penal, nr. P 738, I. kötet, f. 6. Előre legépelte román nyelvű dokumentum. A személyi, illetve a házkutatási adatokat utólag rögzítették. Fordította: Tófalvi Zoltán.

¹⁹ A Házsongárdi temetőben – Erdély panteonjában – a Bolyai Tudományegyetem rektorátusa, személyesen Bányaai László rektor utasítására a 19. és a 20. században élt neves erdélyi személyiségek – Gyarmathi Sámuel, Brassai Sámuel, Jósika Miklós, Kriza János, Szentiváni Mihály, Bölöni Farkas Sándor, Jakab Ödön, Szenczi Molnár Albert, Misztótfalusi Kis Miklós és Dsida Jenő – sírját tették rendbe, kitarakták a sírokat, 1956. november 1-jén, halottak napján gyertyát gyújtottak, virágot helyeztek a sírokra.

²⁰ A CNSAS, Fond penal, nr. 738, I. kötet, f. 7. Írógépen legépelte román nyelvű dokumentum. Fordította: Tófalvi Zoltán.

²¹ Az előzetes letartóztatási parancsot néhány nappal a tényleges vizsgálati fogság megkezdése után állították ki. Mindennek az 1990 utáni kárpótlás során a politikai elítéltek váltak kárvallottaivá, ugyanis a kárpótlást az előzetes letartóztatási parancs kiállítása után számították ki.

²² A törvényes előírásokat semmibe véve a letartóztatási parancs nem gyanúsítottként, hanem már a letartóztatás pillanatától vádlottként tartotta nyilván Dávid Gyulát.

²³ A koncepciók peres forgatókönyvének megfelelően a vádlottat – mint elítélteket – azonnal a szamosújvári börtönbe akarták szállítani.

²⁴ Dávid Gyula és Páskándi Géza a vizsgálati fogság időszakát a Szekuritáté kolozsvári, az egykori Árpád – az impériumváltás után Traian – utcai börtönében, és nem Szamosújváron töltötte. Innen vitték a kihallgatásokra és a hadbírói tárgyalásokra. Az ítélet kihirdetése után 1958-ig a Szekuritáté kolozsvári börtönében tartották őket fogva, 1958-ban és 1959 első öt hónapjában Szamosújváron raboskodtak. Onnan 1959. május végén a Duna-delta megsemmisítő munkatáborába szállították őket: előbb Grindre, majd szeptemberben a Brăilai Nagyszigeten lévő Salciára, 1960 tavaszán Luciu-Giurgeni-be – a Duna-gát töltését építették, fejenként napi három köbméter föld talicskázása volt a norma, ha nem teljesítették, este a lágerben vizes lepedőn át az ülepükre huszonöt botütést mértek –, 1960 őszén a grădina munkatáborba kerültek. Páskándi Géza innen szabadult 1963-ban. Mindenhol a Duna vizét itták. Dávid Gyula hastífuszt kapott, ezért a konstanci fertőző klinikára került. Gyógyulása után 1960 decemberében átszállították a stoenești kolóniára. 1961 őszén innen vitték vissza a szamosújvári börtönbe, ahol a bútorgyárban és a börtön csatornázási munkacsoportjában dolgozott. Közben a börtönklub keretében írástudatlanokat tanított betűvetésre. 1964. március 9-én a szamosújvári börtönből szabadult. Az egyetemre oktatóként többé nem térhetett vissza. A szabadulása után 1964-ben és 1965-ben vízvezeték-szerelő segédmunkásként dolgozott. 1965 őszén újra engedték írásai közzétételét, 1969-ig szabadúszóként irodalmi munkásságából élt. A Legfelső Biróság 1969-ben engedélyezett perújrafelvételi kérése alapján ügyét a Kolozsvári Katonai Törvényszék újratárgyalta, és a 418/1969. számú határozatával felmentő ítéletet hozott. 1970 és 1992 között a Kriterion Könyvkiadó kolozsvári szerkesztője volt, azóta a Polis Könyvkiadó vezetője. 1990 áprilisától az újrászervezett Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület országos elnöke volt. 1992-ben negkapta a Nagy Imre-emlékplakettet. (Lásd: *1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956–1965*, Polis – Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2006, 129., 274.)

²⁵ A CNSAS, Fond penal, nr. P. 738, I. kötet, f. 8. Előre legépelte román nyelvű dokumentum. A személyi és más adatokat utólag, tintával írták be! Fordította: Tófalvi Zoltán.

²⁶ Idős Dávid Gyula az Erdélyi Református Egyházkerület püspökhelyettese is volt.

²⁷ A Szekuritáté szerint – a legfelsőbb párt- és államvezetés utasítása alapján – a nyelvész Gyarmathi Sámuel, a polihistor Brassai Sámuel – sírjaikat Lakó Elemér tanársegéd vezetésével tették rendbe –, Jósika Miklós, Kriza János, Szentiváni Mihály, Bölöni Farkas Sándor, Jakab Ödön – Dávid Gyula irányította a sírok gondozását, a halottak napi megemlékezést –, Szenczi Molnár Albert, Misztótfalusi Kis Miklós és Dsida Jenő – Varró János vállalta sírjaik rendbehozatalát – „magyar nacionalista, burzsoá író”, sírjaik gondozása pedig bűncselek-

mény. A három aspiráns Reményik Sándor sírjának gondozását – a Házsongárdi temető evangélikus szektorában – tudatosan kihagyta, nem akartak támadási felületet szolgáltatni önmaguk számára a temetőben halottak napján hemzseggő állambiztonságiak számára. Reményik Sándor sírját 1956. november 1-jén este a Bartis Ferenc által vezetett csoport kereste fel. Bartis Ferenc elszavalta Reményik Sándor *Ahogy lehet* című versét és egyik saját szerzeményét. Az interneten olvasható: Bartis Ferenc *És mégis élünk* című versét „1956. november 1-jén (Halottak napján) elszavalta a Házsongárdi temetőben. Ezért a verséért, és azért, mert a verset közönség előtt mondta el a temetőben, évekre bebörtönözték a román hatóságok.” (Lásd: www.sokkaljobb.hu/content/bartis-ferenc-es-megis-elunk: „Széttépve és összetörten, / Győzelmektől gyötörten, / Már magzatként bajbaölten, / Vándor bölcső-temetőnkben? / És mégis élünk!”) Bartis Ferenc ügyét előbb hozzácsapták Dávid Gyula és Páskándi Géza peréhez. Ideggyógyászati kezelése miatt külön perben hoztak ellene ítéletet: a Kolozsvári Katonai Törvényszék 1957. szeptember 27-én a 311/1957-es számú ítélettel hét év börtönbüntetésre ítélte. 1962. október 4-én a szamosújvári börtönből szabadult. A fia, Bartis Attila kiváló prózaíró visszaemlékezése szerint édesapja a Házsongárdi temetőben, Reményik Sándor sírjánál nem az *És mégis élünk* című versét szavalta el – azt később írta –, hanem egy másik versét.

²⁸ Külön forradalom témája: a magyar forradalom leverése kiváló ürügyet jelentett a nemzeti kommunizmus útjára lépett román kommunista diktatúra számára, hogy a letartóztatott magyarokat azzal is vádolják, nemcsak egyetértettek Nagy Imre kormányának 1956-os programjával, hanem azok, akik turista útlevelemmel 1956-ban Magyarországra látogathattak, a *később mártírrá vált miniszterelnöktől utasításokat kaptak, hogyan szervezzék meg az „ellenforradalmat” az RNK népi demokratikus rendszere ellen!* Oprea Ioan szekus főhadnagy már az első kihallgatáson, 1957. március 12-én délután öt óraker Dávid Gyulának szegezte az első kérdést: „Mikor találkozott Nagy Imrével, és milyen utasításokat kapott tőle?” Anyyira abszurd volt a kérdés, hogy akaratlanul elnevette magát. Ugyanezt a kérdést feltették Varró János és Lakó Elemér „bolyais” egyetemi tanársegédnek, Balázs Imre festőművész-hallgatónak, Varga László református lelkésznek – a forradalom napjaiban minden jelentős eseménynek szem- és fültanúja volt, a kórházakban sebesülteket keresett fel, istentiszteleteket tartott, részt vett a Kisgazdapárt egyik újjáalakítási gyűlésén, naplót vezetett az 1956. október 23. és november 3. között történeletről, a börtönben kötelezték, hogy fejből rekonstruálja a felesége által megsemmisített naplót! –, Komáromy József gimnáziumi tanárnak, Nagy Lakatos János gyimesbükki származású autószerelőnek – 1956. október közepétől december végéig a rokonainál, Sátorlajújhelyen tartózkodott, október 25-én jelentkezett az „ellenforradalmi parancsnokságon”, hogy harcolni akar, szemtanúja volt a miskolci ÁVH épülete 1956. október 26-i ostromának, az ÁVH-székház parancsnoka meglincselésének, hazatérése után, 1958. június 5-én „a népi demokratikus rend megdöntésére irányuló megmozdulásban való aktív részvétel” vádjával előbb tíz év, majd a katonai ügyész fellebbezése nyomán életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték (lásd: DÁVID Gyula, *Egy erdélyi szemtanú a miskolci ÁVH-ház 1956. október 26-i sotromáról = 1956 Erdélyben és ami utána következett*, Nap Kiadó, 2016, 100–105.) –, Salamon László gyergyószentmiklósi tervező-technikusnak – 1956. október 23-án a műegyetemi hallgatókkal együtt vonult fel Budapest utcáin, tüntetett a Bem-szobornál, majd a Rádiónél is jelen volt, amikor a követeléseket be akarták olvasni, később véletlenül szemtanúja volt egy lincselésnek is, fényképe megjelent a hírhedt *Fehér Füzetek* első kötetében, ezek alapján azonosították, tíz év börtönbüntetésre ítélték –, akik a forradalom előtt vagy annak napjaiban Budapesten és Magyarországon tartózkodtak, akiket később a Szekuritáté előbb gyanúsítottként, majd vádlottként hallgatott ki.

²⁹ A CNSAS Fond penal, nr. P. 738, I. kötet, f. 9–10. Írógépen írt román nyelvű dokumentum. Fordította: Tófalvi Zoltán. Gruia Manea – eredeti nevén Grünberg – a Szekuritáté bákói, szamosújvári, kolozsvári vizsgálóbiztos. 1956 és 1958 között a Szekuritáté kolozsvári parancsnoka volt. Az 1956-os magyar forradalom leverése ürügyén valóságos hadjáratot indítottak a kommunista diktatúra potenciális belső ellenzéke ellen. Gruia Manea túlfűtött buzgalommal vallatta és kínoztta a letartóztatottakat. Előbb századosként, majd őrnagyként ő volt a bűnügyi vizsgálati osztály vezetője. Pop Virgil hadnagy, a leghírhedtebb verőlegények egyike szolgálai hűséggel teljesítette parancsnoka, Gruia Manea utasításait. Gruia Manea vallatta dr. Dobai István kolozsvári nemzetközi jogászt, az „ENSZ-memorandum” szerzőjét – a romániai magyarság jogsérelmeit a „magyar kérdés” függeléként az ENSZ-hez akarták eljuttatni, 1957. február 8-án fejezte be a román–magyar lakosságcsereére vonatkozó tanulmányát – és nyolc társát. Ebben a perben a két elsőrendű vádlottat életfogytiglani kényszermunkára ítélték, a többi 6–25 év közötti börtönbüntetésre. Gruia Manea szadista kéjjel vallatta a Bolyai Tudományegyetem letartóztatott diákjait és tanárait. A „janicsár-munka” elvégzése után menesztették a Szekuritátétól, majd közbüntényesként elítélték, mivel a Lottó-ügynökség alkalmazottjaként jelentős összegeket sikkasztott. (Lásd: Doina JALEA, *Lexiconul Negru. Unelte ale represiiunii comuniste. (A fekete lexikon. A kommunista megtorlás eszközei)*, Humanitas, Bukarest, 2001, 227.)

³⁰ A CNSAS, Fond penal, nr. P. 738, I. kötet, f. 12v–13r. Kézzel írt román nyelvű dokumentum. Fordította: Tófalvi Zoltán.